

21. Loizidou v. Turkey (merits), Application № 15318/89 (18 December 1996). – Accessed at : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58007>.
22. Аль-Скейни и другие (Al-Skeini and others) против Соединенного Королевства, № 55721/07, 7 июля 2011 года / Практика международных органов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hr-lawyers.org/index.php?id=1319112466>.

Анотація

Статья посвящена анализу правового регулирования рассмотрения межгосударственных дел Европейским Судом по правам человека, а также решений, вынесенных в таких делах с целью установления эффективности этого механизма и перспектив его использования государством Украина.

Summary

The article is devoted to studying of the interstate cases, decided by European Court of Human Rights. The decisions are analyzed in order to evaluate the efficiency of this legal mechanism. The prospects of consideration of the case Ukraine v Russia are also investigated.

УДК 341.6

А. С. Славко, викладач-стажист кафедри правознавства Севастопольського інституту банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Автор аналізує основні проблеми притягнення до відповідальності в рамках діяльності Міжнародного кримінального суду. Особливу увагу приділено предметним, суб'єктивним та часовим критеріям визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, Гаазький трибунал, юрисдикція.

Постановка проблеми. Ідея створення наднаціональної судової установи, основною функцією якої стало б притягнення до відповідальності за вчинення злочинів проти миру, людяності, порушення правил і звичаїв війни, виникла ще після Першої світової війни. Вдруге ця ідея набула привабливості після Другої світової війни, і навіть була реалізована у діяльності Нюрнберзького та Токійського трибуналів. Проте установи, створені *ad hoc*, припинили свою діяльність відразу після винесення рішення, а актуальність названої проблеми зростала. Протистояння провідних держав в рамках Холодної війни не давало можливості досягти консенсусу та напрацювати єдиний документ, що задовольняв би всі сторони. Лише в 1998 році в рамках роботи спочатку Спеціального, а потім Підготовчого комітету було створено Римський статут Міжнародного кримінального суду. Цей документ відразу ж був розкритикований представниками КНР, США, РФ [12]. Досить значна кількість держав хоч і підписали Римський статут, проте не ратифікували, мотивуючи це тим, що його положення суперечать конституціям цих держав.

Станом на 1 травня 2013 року Римський статут підписали 122 держави [13], а сам Міжнародний кримінальний суд діє з 2002 року [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом Римський статут є досить проблемним і містить багато суперечливих положень, що стали предметом розгляду органів конституційної юстиції різних держав, обговорень та дискусій у наукових колах. Зокрема, здійснюючи дослідження міжнародного кримінального права, увагу цій тематиці приділяли І. Коротков, В. П. Панов. Характеризуючи міжнародні судові установи, М. І. Сірій визначив місце серед них Міжнародного кримінального суду, а також дав короткий нарис його історії, структури та правил судочинства. А. Р. Каюмова опрацювала питання компліментарності Міжнародного кримінального суду щодо національних судових систем, а А. С. Подшибякін аналізував проблеми ратифікації Римського статуту.

Невирішені раніше частини проблеми. Варто наголосити, що у вітчизняній науці недостатньо досліджено питання узгодженості національного законодавства та Римського статуту, можливості застосування його положень щодо подій, що відбуваються в Україні. Також недосить глибоко вивчені рамки юрисдикції Мі-

© А. С. Славко, 2014

жнародного кримінального суду, відсутні комплексні дослідження процедури його роботи.

Мета статті. У рамках цього дослідження ми ставимо за мету з'ясувати межі юрисдикції Міжнародного кримінального суду і проаналізувати практику Суду щодо критеріїв прийняття окремих справ до провадження.

Виклад основного матеріалу. Традиційно виділяють такі складові юрисдикції міжнародних судових установ:

а) *Ratione materiae* – окреслює коло питань (в даному випадку – злочинів), на які поширюється юрисдикція суду;

б) *Ratione personae* – визначає коло осіб, справи щодо яких можуть розглядатись, і які можуть бути притягнені до відповідальності;

в) *Ratione temporis* – стосується часових рамок, в яких мало бути здійснено діяння, що розглядається [7].

Якщо звернутись безпосередньо до рішень Міжнародного кримінального суду, то в своїх рішеннях він визнає чи не визнає за собою юрисдикцію на основі відповідності часовим, матеріальним (предметним), суб'єктивним та територіальним (*ratione loci*) критеріям. За ст. 19 Статуту Суд повинен упевнитися в тому, що він володіє юрисдикцію щодо справи, що знаходиться на його розгляді. Юрисдикція суду може бути опротестована, а спір про наявність чи відсутність юрисдикції вирішується самим судом [3; 10, с. 149].

Предметна юрисдикція Міжнародного кримінального суду визначена ст. 5 Римського статуту. Так, юрисдикція Суду поширюється на такі злочини:

- а) злочин геноциду;
- б) злочини проти людяності;
- в) воєнні злочини;
- г) злочин агресії [1].

Події, що відбулися в Україні з листопада 2013 по лютий 2014 року, можна кваліфікувати як злочини проти людяності, а з березня 2014 року – як злочин агресії. У розумінні Статуту названий термін “злочини проти людяності” означає: а) вбивство; б) винищення; в) поневолення; г) депортація або насильницьке переміщення населення; д) переміщення у в'язницю або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи у порушення основоположних норм міжнародного права; е) катування; ж) зґвалтування, обернення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості; и) переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти за по-

літичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, або іншими мотивами, які повсюдно визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом; к) насильницьке зникнення людей; л) злочин апартеїду; м) інші нелюдські діяння аналогічного характеру, які полягають в умисному заподіянні сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю [1].

Звернемось до характеристики елементів окремих злочинів. Так, убивство включає такі елементи: а) виконавець вбив одного або кількох людей; б) діяння було скоєно в рамках широкомасштабного або систематичного нападу проти цивільного населення; в) виконавець знав, що діяння є частиною, або мав умисел на поведінку, щоб бути частиною широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення [4].

Якщо ж розглядати злочин катування, то він включає такі елементи: а) виконавець заподіяв сильний фізичний чи психічний біль або страждання одній або більше осіб; б) така особа або особи перебували під вартою або під контролем виконавця; в) такий біль або страждання не виникають від законних санкцій; г) діяння було скоєно в рамках широкомасштабного або систематичного нападу проти цивільного населення; д) виконавець знав, що діяння є частиною, або мав умисел на поведінку, щоб бути частиною широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення [4].

Злочин проти людяності у вигляді позбавлення волі або іншого тяжкого позбавлення фізичної свободи містить такі елементи: а) виконавець ув'язнив одну або кілька осіб або іншим чином серйозно обмежив одну або більше осіб щодо фізичної свободи; б) за тяжкістю діяння посягло на основні норми міжнародного права; в) виконавець усвідомлював фактичні обставини, що свідчили про тяжкість злочину; г) діяння було скоєно в рамках широкомасштабного або систематичного нападу проти цивільного населення; д) виконавець знав, що діяння є частиною, або мав умисел на поведінку, щоб бути частиною широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення [4].

Як бачимо, практично всі елементи злочинів характеризуються вказівкою на широкомасштабні та систематичні посягання на цивільне населення, що тісно кореспондується з загальною направленістю Міжнародного кримінального суду на притягнення до відповідальності посадових осіб, військовослужбовців високого рангу, політичних та державних діячів. Відповідно до ст. 25

Статуту *ratione personae* Суду поширюється на фізичних осіб, а притягнення таких осіб до відповідальності ніяким чином не впливає на притягнення осіб до відповідальності за нормами міжнародного права [1]. Перелік діянь, за які настає відповідальність, сконструйований таким чином, що до відповідальності можуть бути притягнені: безпосередній виконавець (п. а ч. 3 ст. 25), організатор (п. б ч. 3 ст. 25), пособник та підбурювач (п. с, d ч. 3 ст. 25). Крім того, в контексті здійснюваних діянь особливо важливими є положення ст. 27 Статуту, що передбачає відсутність посадових імунітетів. Зокрема, посадове становище як глави держави або уряду, члена уряду чи парламенту, вибраного представника чи посадової особи уряду ні в якому разі не звільняє особу від кримінальної відповідальності згідно з цим Статутом і не є само по собі підставою для пом'якшення вироку. Саме ці положення стали однією з підстав подання Президента України до Конституційного суду України з метою з'ясування конституційності положень Римського статуту [8]. Зокрема, в поданні вказувалося, що стаття 27, згідно з якою положення Статуту застосовується однаково до всіх осіб, незважаючи на їх посадове становище, не відповідає частинам першої, третій статті 80, частині першої статті 105, частинам першої, третій статті 126 Конституції України, якими народним депутатам України, Президенту України і суддям на час виконання повноважень гарантується недоторканність. Конституційний суд з цього приводу заперечив, що положення Статуту не забороняють встановлення і не скасовують положень Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України, Президента України та суддів, а лише виходять з того, що недоторканність цих осіб стосується національної юрисдикції і не може бути перешкодою для здійснення юрисдикції Міжнародним кримінальним судом стосовно тих з них, які вчинили злочини, передбачені Статутом. Крім того, недоторканність певної категорії посадових осіб – це не їх привілей; вона пов'язана з виконанням ними важливих державних функцій, а тому відповідно до Конституції України і міжнародно-правових зобов'язань України не може розглядатися як гарантія їх безкарності [2].

Притягнення високопосадовців до відповідальності пов'язане з практичними труднощами у реалізації як самої процедури судового розгляду, так і вироку. Прикладом цього може стати справа Прокурор проти Омара Хасана Ахмеда аль-Башира, діючого та той час президента Судану (ІСС-02/05, ситуація в Дарфурі). 15 лютого 2013 р. **Палата попереднього провадження II** ви-

дала постанову у зв'язку з передбачуваною майбутньою поїздкою Омара аль-Башира в Нджамену, в якому просила Чад заарештувати його і передати Суду відповідно до зобов'язань країни за Римським статутом. Проте Чад відповідного запиту не виконав, 26 березня 2013 р. Палата прийняла рішення про невиконання Чадом запитів Суду на надання сприяння щодо арешту і передачі Суду Омара аль-Башира. Суд передав дане питання на розгляд Ради Безпеки і Асамблеї держав-учасниць [13]. Якихось заходів з цього приводу жодна з них не вжила. Як бачимо, дієвих санкцій за невиконання міжнародних зобов'язань щодо видачі злочинців чи підозрюваних за Римським статутом не передбачено. Ще більш проблемним вбачається механізм притягнення до відповідальності осіб, які переховуються в країнах, що не ратифікували Римський статут.

Часова юрисдикція визначена ст. 11 Римського статуту та обмежена моментом набуття чинності статутом. За ст. 126 Статуту він набирає чинності в перший день місяця, наступного після здачі на зберігання Генеральному секретарю ООН 60-ї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження або приєднання. Римський статут набув чинності 1 липня 2002 р. [1].

Правила набуття чинності Статутом для кожної окремої держави визначені ч. 2 ст. 126 – для кожної держави, яка ратифікує, приймає, затверджує Статут або приєднується до нього після здачі на зберігання 60-ї ратифікаційної грамоти, Статут набуває чинності в перший день місяця, наступного після 60-го дня після здачі такою державою своєї ратифікаційної грамоти чи іншого прирівняного до неї документа. Україна приєдналась до цього документа 20 січня 2000 року, але досі не ратифікувала [1].

Як бачимо, можна констатувати, що хоча за предметним критерієм події в Україні потенційно можуть бути винесені на розгляд Міжнародного кримінального суду, існують певні проблеми з визнанням часової та суб'єктної юрисдикції. Проте це не перешкоджає Україні звернутись до Міжнародного кримінального суду для розслідування окремих злочинів (ситуацій), вчинених на її території. Такі можливості передбачені ч. 3 ст. 12 Римського статуту. Так, якщо потрібне визнання юрисдикції державою, яка не є учасницею цього Статуту, ця держава може за допомогою заяви, переданої секретарю, визнати здійснення Судом юрисдикції відносно даного злочину.

Відтак Палата може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо певної справи, зіставивши її з умовами прийнятності справи до провадження, визначеними ст. 17

Римського статуту. Відповідно до неї не може бути прийнята до провадження справа, якщо:

а) дана справа розслідується або щодо неї порушено кримінальне переслідування державою, яка володіє відносно неї юрисдикцією, за винятком випадків, коли ця держава не бажає або не здатна проводити розслідування чи порушити кримінальне переслідування належним чином;

б) справа розслідувана державою, яка володіє юрисдикцію щодо неї, і ця держава вирішила не порушувати щодо особи, якої це стосується, кримінального переслідування, за винятком випадків, коли це рішення стало результатом небажання або неспроможності держави порушити кримінальне переслідування належним чином;

в) особа, якої це стосується, вже була судима за поведінку, яка є предметом даної заяви;

г) справа є не досить серйозною, щоб виправдовувати подальші дії з боку Суду [1].

Ч. 2 ст. 17 Статуту визначено ознаки, відповідно до яких можна встановити неможливість чи небажання держави здійснювати провадження. Так, небажання характеризується тим, що:

а) судовий розгляд було проведено або проводиться, або національне рішення було винесено з метою захистити відповідну особу від кримінальної відповідальності;

б) мала місце необґрунтована затримка проведення судового розгляду, яка в обставинах, що склалися, несумісна з наміром передати відповідну особу правосуддю;

в) судовий розгляд не проводився або не проводиться незалежно і неупереджено [1].

Щоб виявити в якомусь конкретному випадку нездатність, Суд враховує, чи в змозі дана держава, у зв'язку з повним або істотним руйнуванням або відсутністю своєї національної судової системи, отримати в своє розпорядження обвинуваченого або необхідні докази і свідчення свідків, або ж вона не в змозі здійснювати судовий розгляд з якихось інших причин.

У випадку з Україною ідея визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду пов'язана не стільки з нездатністю чи небажанням проводити належний судовий розгляд (хоча адекватність і об'єктивність судової системи викликає доволі серйозні сумніви), а з бажанням надати цьому рішенню відповідної ваги в очах світової спільноти. Практика Міжнародного

кримінального суду має приклади поширення юрисдикції і на ті держави, що не є учасниками статуту – ситуація в Кот-д'Івуарі (ІСС-02/11): 18 квітня 2003 р. Республіка Кот-д'Івуар, яка не є державою-учасником Статуту, подала заяву відповідно до ч. 3 ст. 12 Статуту про прийняття юрисдикції суду за злочини, скоєні на її території після подій 19 вересня 2002 р. і, крім того, “на невизначений період часу”. Ця декларація була підписана Мамаду Бамбою, міністром закордонних справ уряду колишнього президента Лорана Гбагбо. 14 грудня 2010 р. Президент, Прокурор та Секретар Суду отримали листи від Алассана Уаттара, як новообраного Президента Кот-д'Івуару, що підтверджували збереження актуальності Декларації 18 квітня 2003 р. та здійснення країною повної співпраці з судом [5].

Вищевикладені заяви послужили підґрунтям для того, що у справі Прокурор проти Лорана Гбагбо 15 серпня 2012 р. Палата попереднього провадження I відхилила протест захисту щодо юрисдикції Суду [6].

Висновки. Отже, з огляду на вищевикладене, можна дійти висновку, що Міжнародний кримінальний суд як міжнародна установа покликаний забезпечувати притягнення до відповідальності осіб, що здійснюють злочини геноциду, апартеїду, злочини проти людяності та військові злочини. З огляду на комплементарний характер його діяльності провадження за певною справою у Міжнародному кримінальному суді порушується лише за умови неможливості чи небажання держави здійснювати провадження у рамках національної судової системи, що може бути викликано як різноманітними перешкодами належному судочинству, так і банальним руйнуванням судової системи.

Хоча Україна і не ратифікувала Римський статут, що був визнаний таким, що суперечить Конституції України, є висока ймовірність того, що Міжнародний кримінальний суд визнає свою юрисдикцію для певної ситуації на основі п. 3 ст. 12 Статуту. Проте навіть у разі визнання юрисдикції та відкриття провадження лишаються значні проблеми практичної реалізації як належного судового розгляду, так і притягнення винуватих осіб до відповідальності, що відкриває перспективи подальшого наукового дослідження.

Список літератури

1. Римський статут міжнародного уголовного суду от 17.07.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588/para0152#o152.
2. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11.07.2001 № 3-в/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01>.

3. The Rules of Procedure and Evidence [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int>.
4. The Elements of Crimes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int>.
5. Letter reconfirming the acceptance of the ICC jurisdiction, 14 December 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int>.
6. Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorisation of an Investigation into the Situation in the Republic of Côte d'Ivoire [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int>.
7. Величковский А. Проблемные аспекты понятия “юрисдикция Международного суда ООН” / Андрей Величковский. – Белорусский журнал международного права и международных отношений 2000. – № 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://evolutio.info/content/view/378/51>.
8. Каюмова А. Р. Принцип комплиментарности в системе принципов уголовной юрисдикции / А. Р. Каюмова // Государство и право. – 2008. – № 1. – С. 82–90.
9. Коротков И. Международный уголовный суд – современный этап деятельности / И. Коротков // Юридическая практика. – № 39 (249) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pravo.ua/article.php?id=0000643>.
10. Міжнародне судочинство / кол. авторів; за заг. ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ “Юридична думка”, 2009. – 260 с.
11. Панов В. П. Международное уголовное право : учеб. пособие. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 320 с.
12. Подшибякин А. С. Римский Статут и решение проблем его ратификации отдельными государствами / А. С. Подшибякин // Вестник МГИМО-Университета. – 2008. – № 3. – С. 66–70.
13. Ninth Report of the Court to the UN for 2012/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int>.

Отримано 28.05.2014

Аннотація

Автор анализирует основные проблемы привлечения к ответственности в рамках деятельности Международного уголовного суда. Особое внимание уделяется материальным, персональным и временным критериям признания юрисдикции Международного уголовного суда.

Summary

The author analyzes the main problems of legal responsibility within the framework of the International Criminal Court. Particular attention is paid to the objective (*ratione materiae*), subjective (*ratione personae*) and time-based (*ratione temporis*) recognition of the jurisdiction of the International Criminal Court.

УДК 341.224.3

*Є. А. Самойленко, асистент кафедри державно-правових дисциплін
ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ НАВІГАЦІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВІДКРИТИХ МІЖНАРОДНИХ РІК АЗІЇ

У статті розглядається становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання судноплавства по азійських відкритих ріках. Автор досліджує вплив європейської підсистеми міжнародного права на формування режиму проходу по внутрішніх водних шляхах цієї частини світу.

Ключові слова: річкове судноплавство, Амур, Інд, Меконг, Шатт-ель-Араб.

Постановка проблеми. Підписання Лондонської угоди 1839 р. ознаменувало новий етап у розвитку міжнародно-правового режиму судноплавства по міжнародних ріках. Він пов'язаний з боротьбою країн за освоєння зовнішніх ринків збуту своїх товарів та запровадженням з огляду на це свободи плавання по річкових шляхах для суден всіх прапорів. Після врегулювання питання навігації по Шельді подібного роду режими

поступово були сформовані у відношенні інших рік, і не тільки європейських.

Регламентация судноплавства по внутрішніх водних магістралях Азії, що мали природне з'єднання з морською акваторією, стала невід'ємним атрибутом колоніальної політики провідних держав “старого світу”. Адже суверенна присутність країн Європи на цій частині континенту, особливо зважаючи на активну експлуатацію залежних територій та їх ресурсів, обумовлювала необхідність юридичного оформлення права проходу по відкритих міжнародних

© Є. А. Самойленко, 2014